



Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 12/2 2023 s. 496-517, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE YÖNELME HÂLİ EKİNİN “+yA” ŞEKLİ

Sinan DİNÇ*

Mine AKYÜZ**

Geliş Tarihi: Mart, 2023

Kabul Tarihi: Nisan, 2023

Öz

Türkmen Türkçesi, Oğuz öbeği Türk lehçelerinin doğu kolunda yer almaktadır. Oğuz öbeğinde yer almasından dolayı diğer Türk lehçelerinde farklılıklar arz ederken aslı uzunlukları, bazı sözcüklerde sözcük başı *b* seslerini korumak ve *ol-* fiilini *bol-* şeklinde kullanmak gibi birkaç özelliğiyle de diğer Oğuz öbeği Türk lehçelerinden de ayrılmaktadır. Türkmen Türkçesini hem diğer Türk lehçelerinden hem de Oğuz öbeği Türk lehçelerinden ayıran önemli bir özelliği de yönelme hâli ekinin kullanımınıdır. Ünlüler ile biten sözcüklere yönelme hâli eki getirildiğinde Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesinde gibi diğer Oğuz öbeği Türk lehçelerinde araya *y* sesi girerken Ölçünlü Türkmen Türkçesinde ve Türkmen ağızlarının çoğunluğunda araya bir ünsüz girmeden ek doğrudan eklenir. Konuşur sayısı az olan bazı ağızlar incelendiğinde araya *y* sesinin eklendiği görülmektedir. Ayrıca Türkmen Türkçesi üzerine hazırlanan ilk eserlerden bazılarında yönelme hâli eki *+(y)A* şeklinde verilmiştir. Bu çalışmada Türkmen Türkçesi üzerine yazılan tarihî eserler ve günümüz kaynakları incelenerek yönelme hâlinin *+(y)A* şeklinin ağızlardaki ve ilk gramerlerdeki durumu ortaya konmuştur. Ölçünlü dilde farklı olan durumlarda dahi ağız seviyesinde de olsa ortaklıkların korunduğu gösterilemeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkmen Türkçesi, yönelme hâli, biçimbirim, hâl.

“+ya” FORM OF DATIVE CASE IN TURKMEN TURKISH

Abstract

Turkmen Turkish is included in the eastern branch of Oghuz Turkic dialects. Although it has different features from other Turkish dialects in many aspects, some of its features are also different from other Oghuz Turkish dialects. Another important feature that distinguishes Turkmen Turkish from both other Turkish dialects and Oghuz Turkic dialects is the use of the dative case suffix. When the dative case suffix is added to the words ending with vowels, the *y* sound is inserted in other Oghuz phrase Turkish dialects such as Turkey Turkish, Azerbaijan Turkish, Gagauz Turkish, while the suffix is added directly without a consonant in the Standard Turkmen Turkish and in the majority of Turkmen dialects. When the first studies on Turkmen Turkish are examined and some dialects with few speakers are examined, it is seen that the *y* sound is added. In addition, in some of the first studies on Turkmen Turkish, the dative case suffix is provided as *+(y)A*. In this study, the *+(y)A* form of the dative case in dialects and in the first grammars has been revealed.

Keywords: Turkmen Turkish, dative, morpheme, case.

* Dr. Öğr. Üyesi; Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, sinandinc@atauni.edu.tr.

** Doktora öğrencisi; Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, mine.boztepe12@ogr.atauni.edu.tr, mineboztepe76@gmail.com.

Giriş

Türkmen Türkçesi, Oğuz öbeği Türk lehçeleri içerisinde yer almaktadır. Birçok konuda diğer Türk lehçelerinden farklı özellikler taşımakla birlikte bazı özellikleri diğer Oğuz öbeği Türk lehçelerinden de ayrılmaktadır. Türkmen Türkçesini diğer Türk lehçelerinden ayıran bir özelliği de yönelme hâli ekinin kullanımıdır. Ünlüler ile biten sözcüklere yönelme hâli eki getirildiğinde Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesinde gibi diğer Oğuz öbeği Türk lehçelerinde araya *y* sesi girerken Ölçünlü Türkmen Türkçesinde ve Türkmen ağızlarının çoğunluğunda araya bir ünsüz girmeden ek doğrudan eklenir. Türkmen Türkçesi üzerine hazırlanan ilk eserler incelendiğinde konuşur sayısı az olan bazı ağızlar incelendiğinde araya *y* sesinin eklendiği görülmektedir.

Bu çalışmada, yönelme hâli ekinin tarihi süreçte kullanımı, diğer Türk lehçelerindeki durumu kısaca özetlendikten sonra Türkmen Türkçesinin tarihi, ağızları ve ölçünlü dil üzerine yapılan hem günümüze ait hem de tarihi nitelik taşıyan araştırmalar incelenerek yönelme hâlinin *+y(A)* şeklinin durumu ayrı başlıklar altında ortaya konulmuştur. Böylece ağızlarda da olsa ortaklıkların korunduğunu göstermek amaçlanmıştır. İncelenen kaynaklardaki örnekler bazı özel işaretler dışında günümüz Türkmen Latin alfabesi ile verilmiştir.

Tarihî Süreçte Yönelme Hâli

Korkmaz, yönelme hâlini cümlede adlar ve fiiller arasındaki anlam bakımından bağı kurmak için adların aldığı hâl eklerinden biri olan yönelme hâli eki, sözcük gruplarında ve cümlede adı fiile yönlendirme veya yaklaştırma amacıyla kullanılan hâl olarak açıklar (2019, s. 112). Korkmaz, yönelme hâlinin *+(y)A* eki ile karşılandığını belirtmektedir (2019, s. 292).

Gabain, ekin Eski Türkçedeki durumu ile ilgili şunları kaydetmektedir: “Eski Türkçede yönelme(yaklaşma) hâli eki *+ka*, *+kä* ekleriyle nadiren ünlülerden sonra *+a*, *+e* ünsüzlerden sonra *+ya*, *+yä* biçiminde kullanılmıştır.

Yaygın olarak: *bäg+kä*, *ata+ka*, *oğullar+ka*

Nadiren: *adağ+a*, *suwsamak+a*, *biri+yä* ‘güneye’, *kırı+ya* ‘batıya’ (1995, s. 63).

Gabain ekin diğer şekilleri için “Yönelme hâli eki Eski Türkçede *+garu*, *+gärü*; nadiren *+karu*, *+kärü* şeklinde de görülür.

Kün+gärü ‘güneye’, *sangaru* ‘sana’ demektedir (1995, s. 65).

Alyılmaz, “Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi” adlı eserinde yönelme hâli ekini üç biçimde ele almıştır:

1. **+GARU**; *il+gerü* ‘doğuda’, *biri+gerü* ‘güneyde’, *kırı+garu* ‘batıda’, *yırı+garu* ‘kuzeyde’

2. **+tapa/ (<tap-a)**; *oguz bodun tapa* ‘Oğuz boyuna doğru, Oğuzlara doğru’, *tatbı bodun tapa* ‘Tatabı kavmine doğru, Tatabılara doğru’

3. **+kodi/ (<kod-ı)**; *seleñe kodı* ‘Selenge (nehri)dan aşağıya, Selenge (nehri)dan aşağıya doğru’ (1994, s. 67-69).

Daha sonraki dönemlerde Karahanlı Türkçesinde ekin durumu ile ilgili Argunşah ve Sağol, Karahanlı Türkçesi ile ilgili eserlerinde şunları ifade etmektedirler:

“Karahanlı Türkçesinde yönelme hali eki +KA ekiyle yapılmaktaydı. Ekin +GA biçimine nadiren rastlanır. Tonlu ünsüzle biten kimi kelime tabanlarına +KA eki gelerek ünsüz uyumunu bozar. İyelik eklerinden sonra yaygın olarak +A biçimi eklenmektedir. +A eki aynı zamanda isim tabanlarına da gelmektedir:

ağınka, ajunka, atalarınca, begke, bizke, budunka... vb. (2015, s. 65).

Ayrıca 3. tip iyelik eklerinden sonra zamir *n*'si ve ekin ünlüsü birleşerek ek +*na* şekilli olabilir:

anasına, barçasına, dostına, hakkına, işine (eşine)...vb.

+A, şekli çoğunlukla iyelik eklerinden sonra kullanılır:

atama, kapuğlarına, muradına, oğluma, usukmuşa... vb.” (2015, s. 65).

Vural ve Toparlı Kıpçak Türkçesi üzerine hazırladıkları eserde ekin Kıpçak Türkçesindeki kullanımını şu şekilde açıklamaktadır:

“Kıpçak Türkçesinde yönelme hali eki +*ga/ge*, +*ka/ke* ekleriyle karşılanmaktadır.

biz+ ga, ev+ge, at+ ka, keyik+ke

Bu ek iyelik eklerinden sonra +A şeklindedir.

nefsim+e

Ek, ayrıca iyelik eki almadığı bazı durumlarda da +A şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

biz+e, devlet+e, kul+a

Ek, -*ma*k eklerinden sonra bazı durumlarda +A şekliyle kullanılmıştır.

Bakmağ+a, almağ+a” (2000, s. 25).

Günümüz Türk Lehçelerinde Yönelme Hâli

Günümüz Türk Lehçelerine baktığımızda Eski Anadolu Türkçesi sonrasında Osmanlı Türkçesinin devamı niteliğinde olan Türkiye Türkçesinde de ek önceki hâlini koruyarak ünsüzlerden sonra +A ünlülerden sonra ise +(y)A şekliyle kullanılmaktadır (Ercilasun, 2007, s. 51). Azerbaycan Türkçesindeki kullanım Türkiye Türkçesiyle aynıdır.

Ek, Gagavuz Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +(y)A şeklinde kullanılmaktadır. Fakat Türkiye Türkçesinden farklı olarak bazen sondaki +A ünlüsünün düşmesiyle sadece kaynaştırma ünsüzü olan *y* kalır (Ercilasun, 2007, s. 114).

Özbek Türkçesinde yönelme hâli eki genellikle +*gä* şekliyle kullanılır. Aynı zamanda ekin +*k* ve +*q* ile biten sözcüklere gelen +*kä* ve +*qa* şekilleri de bulunmaktadır: *bälä+gä, gol+gä, äyâq+qa* (Ercilasun, 2007, s. 312).

Yeni Uygur Türkçesinde yönelme hâli eki ünlüler ve tonlu ünsüzlerden sonra +*ga*, +*gä* tonsuz ünsüzlerden sonra +*qa* ve +*kä* şeklinde kullanılır. Bu lehçede yönelme hâli eki bazen vasita eki anlamıyla kullanılmaktadır. *Därähtlär çeçäklärgä yasandı*. “Ağaçlar çiçeklerle donandı” (Ercilasun, 2007, s. 377).

Kazak Türkçesinde yönelme hâli eki ünlüyle veya tonlu ünsüzle biten isimlerden sonra +*ğA*, şeklinde, tonsuz ünsüzle biten isimlerden sonra +*qa*, +*ke* şeklindedir. İsimlerin iyelik eki

almış şekillerinden sonra (çokluk 1. şahıs iyelik eki ile teklik ve çokluk 2. şahıs nezaket şekilleri hariç) yönelme hâli eki +A şeklindedir.

Köşe+ge şıqtı. ‘Caddeye çıktı.’ *Sağat ceti+ge deyin istedik.* ‘Saat yediye kadar çalıştık.’

Advokat+qa ketti. ‘Avukata gitti.’ *Dos+qa sen.* ‘Dosta güven.’

Üyim+e keldi. ‘Evime geldi’ (Ercilasun, 2007, s. 452-453).

Kırgız Türkçesinde yönelme hâli eki ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra +gA/ +gO, tonsuz ünsüzlerden sonra +kA/+kO şeklindedir. 1. ve 2. teklik şahıs iyelik eklerinden sonra yönelme hâli eki +A/ +O şeklindedir. Ayrıca Kırgız Türkçesinde 3. şahıs iyelik ekinden sonra ek, +nA/ +nO şeklindedir.

Bala+ga, seyil+ge, ok+ko, kömök+kö.

Atam+a, koyuñ+a, denem+e, caşoom+o, üyüñ+ö (Dıykanbay, 2022, s. 65).

Yönelme hâli eki Karakalpak Türkçesinde Kırgız Türkçesiyle aynı şekilde kullanılır. Ama teklik şahıs zamirleri ile işaret zamirlerinden sonra +ğan şeklindedir.

Ma+ğan ‘bana’, *sa+ğan* ‘sana’, *o+ğan* ‘ona’, *bu+ğan* ‘buna’, *so+ğan* ‘ona, buna’.

Ayrıca bu lehçede –maq ekinden sonra yönelme hâli eki +a’dır.

Tapsırmağ+a ‘emanete’, *tıwmağ+a* ‘doğmaya, doğurmaya’ (Ercilasun, 2007, s. 570).

Yönelme hâli eki Nogay Türkçesinde ünlüler ve tonlu ünsüzlerden sonra +gA, tonsuz ünsüzlerden sonra +kA şeklinde olup 1. ve 2. teklik şahıs iyelik eklerinden sonra +A, 3. şahıs iyelik eklerinden sonra +nA şeklinde kullanılır (Ercilasun, 2007, s. 635).

Tatar Türkçesinde +nA şeklindeki kullanım hariç Nogay Türkçesiyle aynıdır (Ercilasun, 2007, s. 709).

Karaçay-Malkar Türkçesinde yönelme hâli eki +ga, +ge ve +ha şeklindedir. Teklik şahıs iyelik eki taşıyan isimlerden sonra +A biçiminde gelir ve –n sesi ile biten isimlerden sonra +nA biçiminde genizsilleşir. *Cügeñ+ne* “dizgine”, *gebeñ+ne* “kuru ot yığımına” (Ercilasun, 2007, s. 904).

Türkmen Türkçesinin Tarihi ile İlgili Kaynaklarda Yönelme Hâli

Türkmen Türkçesinin tarihi ile ilgili incelenen bazı eserlerde ek şu şekilde ele alınmıştır:

Hıdırov, eserinde –a, –e, –ga, –ge, –ka, –ke eklerinden bahsetmiş, +ya, +ye/+yâ eklerine değinmemiştir (1958, s. 117).

Çarıyarov ise –a, –ýe, (–ä), –ga, –ge, –gary, –geri, (–garu, –geru) eklerini belirtip bunlar üzerinde tek tek durmuştur (1978, s. 62). Çarıyarov, diğer eklerle birlikte başta vermemiş olsa da +ya, +ye/+yâ eklerine değinmiştir (1978, s. 62).

Çarıyarov, “Bu ekin üstteki eklerine (+a, +e) karşılık sonu ünlü ile biten bazı sözcüklere –ya, –ye, (–yâ) eklerinin kullanıldığı yerler seyrek de olsa denk gelmektedir. Mesela:

Bir nagma getir *ortaýa* bülbüm görelim biz (KB, 50 s.).

Asmany nist eýlär, zemini zaýa,

Gazab tonun geýib gelür *derýaýa* (MP. 400a, 20 s.).

Bu *dünýäýe* gelen geçüb baradur (MP. 400a, 85 s.)” demektedir (1978, s. 63).

Çarıyarov, ayrıca “Yönelme hâlindeki Ы -ya, -ye ekleri esasen Türk ve Azerbaycan dillerine has olsa da Türkmen dilinin Alili, Nohur ağızlarına Mürçe ve Stavropol Türkmenlerini konuşmalarında da denk gelmektedir” demektedir (1978, s. 63).

Veyisov da *a/-e, -k, -ga/-ge, -gary/-geri, -ýa/ýe, -na/-ne* eklerini saymaktadır ve bu eklerden *-a/-e, -na/-ne* dışındakilerin Türkmen Türkçesinde aktif kullanımdan düştüğünü ifade etmektedir (2008, s. 244).

Veyisov, “-ýa/ýe” eki ilgili bölümde şöyle demektedir: “Türkmen dilinin anıtlarında sonları ünlü ile biten sözcüklere çoğunlukla yönelme halinin -ýa/-ýe şekli eklenmektedir. Bu da bazı ağızlarımızda bulunmaktadır:

Gül kokusyn eşitse, sähraýa çeker bu dil

Bilbil üynün eşitse, gowgaýa çeker bu dil (Ýunus Emre).

Menzilim bag içredir, sähraýa aşyk bolmuşam...

Kişi bilmez ne söwdaýa sataşdym...

Nazar eýleseñiz uşbu dünýäýe,

Gelen geçer, durmaz, köne saraýdyr (Magtymguly) (2008, s. 248).

Baylyev, eserinde yönelme hâli ekleri içinde *a, -ýe, -na, -ne, -nä, -ka, -ke, -kä, -ga, -ge, -gä, -garu, -geru, -kary, -k-ru, -rü, -ra, -re, -ar, -ýa, -ýe* eklerini saymaktadır (1992, s. 71).

Baylyev ek ile ilgili şöyle demektedir: “Yazıtların dilinde yönelme hâli ekinin *-ya/-ye* varyantı da var. Bu varyant da kendine haslığı ile farklılaşmaktadır. Sadece ünlü ile biten adlara getirilme özelliğine sahiptir. Bu durumda da yazıtların dilinde aktif olarak değil de seyrek olarak gelmektedir: *Biziñ birle tomaşaya gel diydiler* (KÝu, 24). *Jany ortaýa koýarlar, weli könüle uýar jan* (KB, 337). *Şol boýy ragnaýa werdım köñlümi. Şol gözi şöhläýe werdım köñlümi* (N, 130). *Guwanma kesekden bolan binaya* (MP, 234). *Minnet kylyp ol düýeýe Yakup mündi* (KÝu, 204). *Ajab budurki, ferishtäýe beñzär adamzat*” (1992, s. 83). Baylyev “*Biriýe tabgaç budun ýagy ermis, ýyraýa Baz kagan tokuz oguz budun ýagy ermis* (Malov, 1951, s. 30)” örneklerini vererek daha eski yazıtlarda da ekin görüldüğünü belirtmektedir (1992, s. 83).

Baylyev, bu ekin “*Guwanma kesekden bolan binaya* (MP, 234). *İki dünýä ýagşylyk ýok egriýe. Kişi bolsañ, gadam goýgul dogryya* (MP, 360). *Gark bolsañ derýaya, duş gelseñ derde* (MP, 362)” şeklinde Mahtumkulu’nun eserlerinde de görüldüğünü ifade etmektedir (1992, s. 106).

Baylyev, Sevortyan’a atıfta bulunarak ekin “... Azerbaycan, Türkmen, Türk, Gagauz dillerine has bir ek olduğunu...” günümüzde “Alili, Änev, Nohur” gibi Türkmen ağızlarına has olduğunu belirtmektedir (1992, s. 83).

Türkmen Türkçesinin Dil Bilgisi Üzerine Hazırlanan İlk Kaynaklarda Yönelme Hâli

Türkmen Türkçesi üzerine yazılan ilk eserlerin bazılarında yönelme hâli ünlü ile biten sözcüğe +ya, +ye şeklinde eklendiği belirtilmektedir. Bahsi geçen kaynaklarda konu aşağıda verildiği şekilde ele alınmıştır:

Türkmen Türkçesi üzerine yazılan ilk eserlerden birisi Şimkeviç'in 1899 yılında çıkarmış olduğu “*Praktičeskoye Rokovodstvo dilya Oznamleniya s' Nareçiyem' Turkmen' Zakaspiyskoj Oblasti (практическое руководство для ознакомления съ нарѣчьемъ туркменъ закаспійской области- Hazar ardı Bölgesi Türkmen Lehçesi ile Tanışmak için Pratik Elkitabı)*” adlı eseridir. Şimkeviç eserinde hâl eklerini açıklayıp tablo vermiştir. “... Altı hâl bulunmaktadır: yalın, ilgi, yönelme, yükleme, ayrılma¹ ve Avrupa dillerinde olmayan “commoratif” nesnenin bulunduğu yeri gösteren bulunma hâli. Örnek: ауль²—ôba; въ ауль—ôбада. İsim hâlleri sözcük köküne hâllere uygun ekler getirilerek yapılır. Üstelik çokluk durumunda çokluğu teşkil eden *lar* ve *ler* ekleri de kök ile hâl ekleri arasında yer alır. Hâl ekleri şu şekildedir (1899, s. 2):

Hâller (Падежи)	Ünsüz ile harf ile bitenler (Оканчивающіяся согласной буквой)		Ünlü ile harf ile bitenler (Оканчивающіяся гласной буквой)	
	Yalın (Именит.)	Kalın (sert) ünsüz (Согласная твердая)	İnce (yumuşak) ünsüz (Согласная мягкая)	Kalın (sert) ünlü (Гласная твердая)
İlgi (Родит.)	ın un (ын ун)	in ün (ин юн)	nın nun (нын нун)	nin nün (нин нюн)
Yönelme (Дательн.)	a (а)	e (е)	ya (йа)	ye (йе)
Bulunma (Commor.)	da (да)	de (де)	da (да)	de (де)
Yükleme (Винит.)	i u (ы у)	i ü (и ю)	ye yu (йе ³ йу)	yı yü (йи йю)
Ayrılma (Предл.)	dan (дан)	den (ден)	dan (дан)	den (ден)

(1899, s. 3).

Şimkeviç'in vermiş olduğu bu tabloda yönelme hâli ekinin ünlülere y şeklinde eklendiğini göstermiştir. Şimkeviç'in bu hatayı Türkiye Türkçesini esas aldığı için yaptığını düşünülebilir. Zira tabloda ünlü ile biten sözcüklere getirilen yükleme hâli ekinin йе: йу, йи, йю şeklinde verildiği görülmektedir. Tüm Türk lehçelerinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de yükleme hâli eki ünlü ile biten sözcüklere eklendiğinde araya n sesi girer. Sadece Türkiye Türkçesinde yükleme hâlinde araya y sesi girmektedir (1899, s. 3).

Yine Türkmen Türkçesinin grameri üzerine yazılan ilk eserlerden biri de Agebekov'un 1904 yılında çıkarmış olduğu “*Uçebnik Tyurkmenskogo Nareçiya s Prilojeniyem Sbornika*

¹ Şimkeviç “предложный” terimini kullanmıştır eklerini tabloda “-dan, -den” şeklinde vermiştir. “предложный падеж” şeklinde adlandırılan hâl “в, на” edatları ile birlikte kullanıldığında Türkçedeki bulunma hâline karşılık gelmektedir. Türkçedeki ayrılma hâli ise “родительный падеж” yani ilgi hâli ekli sözcüklerin “от, из, с” edatları ile kullanımı vasıtasıyla teşkil edilmektedir. Şimkeviç'in vermiş olduğu ekler dikkate alınarak aslında olması gerektiği gibi “исходный” terimini kullanmamasına rağmen “ayrılma” şeklinde vermek uygundur.

² Ауль (Aul') sözcüğü de aslında Türkçedir. bk. Awil, Ağıl.

³ “йы” olması gerekir. Yazım veya baskı hatası olmalı.

Poslovits i Pogovorok Tyurkmen Zakaspiyskoy Oblasti (Türkmen Zakaspiy Bölgesi'nin Atasözleri ve Deyimleri Derlemesiyle Türkmen Lehçesi/Dili Ders Kitabı" adlı eseridir (Aşirov, 2022). Aşirov, eserde yönelme hâli ile kısmı şu şekilde vermiştir: “Дательный падеж” (E hali) ekinin, ° (a/e) olduğunu, kelimenin sonu ünlü ise ى (ye) harfinin geldiğini belirtmektedir:

آت	at	лошадь	آته	ata	лошади
بابا	baba	деде	بابايه	babaya	деду

(2022, s. 33).

Belyayev'in 1915 yılında hazırlamış olduğu “*Grammatika Turkmenskago Yazıka* (Грамматика Туркменского Языка - Türkmen Dilinin Grameri)” adlı eserde yönelme hâli şu şekilde verilmiştir:

Yönelme: (“nereye”, “neye”, “kim için”, “ne için” sorularına) birinci çekimde sözcüğün sonuna (konuşma dilinde) *a* veya *e* eklenerek ikinci çekimde ise *ya* veya *ye* eklenerek oluşturulur:

at;	yön.	hâli.	ata – (лошади),
göz (göz);	”	”	göz-e (göz-э) – (глазу),
baba;	”	”	baba+ya (баба-я) (ve baba) – (дѣду),
düye (dÿe);	”	”	dÿya (дÿя) – (верблюду),
geçi;	”	”	geçiye (гэчйе) – (козѣ),

Tecen'de “düye” (дÿе) yerine - “верблюдъ” “deve” denilmekte (дэвэ) yazıda تيوه ve دويه” (1915, s. 16-17).

Tablodaki örneklerde görüldüğü gibi Belyayev de ünlülerle biten sözcüklere eklenen yönelme hâli ekinin +ya olarak almıştır.

Daha sonraki dönemlerde yazılan Geldiyev ve Alparov'un “Türkmen Diliniň Grammatikası (Türkmen Diliniň Qrammatyqasý)” adlı eseri gibi eserlerde günümüzdekine yakın şekilde açıklanmıştır:

“79 Yönelme hâli – yalın hâlde sayılan adların ardına *a-e*, *na-ne* çekim ekleri (üytgediciler) getirilerek söyleniyor. (Anlam yönünden ise bir işin hareketi ne tarafa yöneldiğini, maksadını, karşılaştırmayı, sebebini, kontrol etmeyi ... anlatır)

Mesela: oova+a, baazar+a, siz+e, baalasъ+na, iili+ne, oqaan+a, birden-bire.. sözleri kimiin.

Bazı yerlerde ise *ya-ye* eklenmektedir. Mesela: *havaa*, (davaa), veya Mahtumkulunun aşağıdaki şiirinde ‘*dynjə+je*, *saxraa+ja*’ sözleri gibi: ‘Kəşki adam by dynjə+je gelmese, gelenden soň ömir syrse ölmese; Qəzi qaajьp zylfleri jeldaa+ja aaşьq volmьşam; menzilim daaq icre-dir, saxraa+ja aaşьq volmьşam’ (1929, s. 164). Görüldüğü üzere detayını vermese de ya kullanımının sadece bazı yörelerde görüldüğünü ifade etmişler.

Günümüz Ölçünlü Türkmen Türkçesinde Yönelme Hâli

Yönelme hâli ekinin asıl işlevi, düzlemde hareketin yönünü göstermektir. Yönelme hâli gövde kök hâlindeki adlara, sözcük öbeklerine, adlaşan sözcüklerin teklik ve çokluklarına, iyelik ekleri almış şekillerine eklenebilir (Söyegov vd., 2000, s. 63; Niyazov, 2009, s. 109). Hareketin kime, neye, nereye yöneldiğini ve ne için yapıldığını anlatır (Azimov vd., 1960, s. 207; s. 210; Söyegov vd., 2000, s. 65; Esenmedova, 2010, s. 115; Baycanov ve Petcikova, 2015, s. 48). Cümle içinde yükleme sorulan *kime*, *nämä* (neye), *nirä* (nereye), *kim için* (kim için), *näme için* (ne için), *nähili maksat bilen* (ne amaçla), *näçä* (kaça), *näçe vagtda* (ne kadar sürede), *haçana* (ne zamana) sorularına cevap olurlar (Azimov vd., 1960, s. 207; 210; Söyegov vd., 2000, s. 65; Baycanov ve Petcikova, 2015, s. 48). Yönelme hâli kendine has işaretleyicisi yani eki olan bir hâldir (Baycanov ve Petcikova, 2015, s. 48). Türkmen Türkçesinde yönelme hâli iki şekilde teşkil edilir:

1. *+a*, *+e* yönelme hâli ekleriyle (Söyegov vd., 2000, s. 65; Niyazov, 2009, s. 109; Esenmedova, 2010, s. 115; Baycanov ve Petcikova, 2015, s. 48; Söyegov ve Ärnazarov, Ankara/Aşkabat – 2016, s. 52) ve *+k* yön-taraf ekiyle (Söyegov vd., 2000, s. 65).

2. Edebî dilde değil de daha ziyade ağzılarda olmak üzere herhangi bir ek almadan (Söyegov vd., 2000, s. 65). Yönelme hâli eki isim tamlamalarına eklendiğinde araya zamir *n*'si girdiği için kaynaklarda *+na/+ne* şeklinde de verilmektedir (Esenmedova, 2010, s. 115).

“+a, +e, +o, +ö”

Türkmen Türkçesinde ünsüz ile biten sözcüklere *+a*, *+e* eki eklenmektedir (Azimov vd., 1960, s. 207; Söyegov vd., 2000, s. 63; Niyazov, 2009, s. 109; Esenmedova, 2010, s. 113).

Çerkez—Çerkeze, *elek—elege*, *Surat — surata*, *odun — oduna*, *jay—jaya*, *öy — öye* (Azimov vd., 1960, s. 208; Esenmedova, 2010, s. 113).

Ek yuvarlak ünlülü sözcüklere eklendiğinde aslında yuvarlaklaşma olur fakat bu durum yazıda gösterilmez:

öy — öye (yazıda) – *öyö* (söyleyişte), *göz — göze* (yazıda) – *gözö* (söyleyişte), *yol — yola* (yazıda) – *yolo* (söyleyişte).

“+a:, +ä:”

Türkmen Türkçesinde ad türünden sözcükler sadece *a*, *e*, *ı*, *i* ünlüleri ile bitebilir (Azimov vd., 1960, s. 208; Esenmedova, 2010, s. 113). Birinci heceden sonra *o*, *ö* ünlüleri yazılmadığı için sözcük sonunda *o*, *ö* ünlüleri bulunmaz. Sözcük sonunda açık hecede *u*, *ü* ünlüleri gelemeyeceği için bu ünlüler ile de adlar bitemez. “Kino, Baku, Peru” gibi yabancı sözcükler istisnadır.

Türkmen Türkçesinde ünlü ile biten sözcüklere *+a*, *+e* yönelme hâli ekleri getirilir. Diğer Oğuz öbeği Türk lehçelerinden farklı olarak Türkmen Türkçesinde ünlü ile biten sözcüklere yönelme hâli eki eklenirken araya *y* veya herhangi bir ünsüz girmez. Ek sözcüğe doğrudan eklenir ve dolaylı (ikincil) uzunluğa sebep olur. Bu yüzden kaynaklarda *+a:*, *+ä:* şeklinde uzun olarak verilmektedir (Azimov vd., 1960, s. 208; Esenmedova, 2010, s. 113) fakat gösterilen bu uzunluk eklemekten sonra ortaya çıkmaktadır. Son ünlülere göre yönelme hâli ekinin getiriliş şu şekildedir:

a ünlüsü ile biten sözcüklere yönelme hâli eki eklendiğinde sondaki ünlü ile birleşerek uzunluk oluşturur:

oba+a > oba:,

e ünlüsü ile biten sözcüklere yönelme hâli eki eklendiğinde sondaki ünlü ile birleşerek uzunluk oluşturur ve Türkmen Türkçesinde dolaylı iki örneği dışında (*be:r, ge:r*) uzun *e* ünlüsü olmadığı için geniş *ä* sesine dönüşür:

göle+e > gölä, diýe+e > diýä, köçe+e > köçä

ı ünlüsü ile biten sözcüklere yönelme hâli eki eklendiğinde sondaki ünlü ile birleşerek *ı* ünlüsünün de genişlemesine sebep olarak uzunluk teşkil eder:

guzy+a > guza:, gapy+a > gapa:

i ünlüsü ile biten sözcüklere yönelme hâli eki eklendiğinde sondaki ünlü ile birleşerek *i* ünlüsünün de genişlemesine sebep olarak uzunluk teşkil eder:

işçi+e > işçä, geçi+e > geçä, Bibi+e > Bibä (Azimov vd., 1960, s. 208; Esenmedova, 2010, s. 113).

Rusça veya Rusça üzerinden gelen *o* ünlüsü ile biten sözcüklerde ise ek *o* sesine uyarak yuvarlaklaşır ve uzunluk oluşturur:

kino +a > kino: (Azimov vd., 1960, s. 208; Esenmedova, 2010, s. 113).

Türkmen Türkçesine yabancı dillerden giren “Baku, Peru” gibi sözcük ile ek arasında bir *w* ünsüzü türer:

Baku+a > Bakuw+a > Bakuwa, Peru +a > Peruw+a > Peruwa

“+n+a, +n+e”

Aslında ekin farklı bir şekli değildir. Daha ziyade kaynaklarda böyle verildiği için ayrı alınmıştır (Azimov vd., 1960, s. 208; Esenmedova, 2010, s. 113; 115). Ekin bu şekli isim tamlamalarında üçüncü şahıs iyelik ekinde sonra araya zamir *n*'sinin girmesi ile oluşur yani buradaki *n* zamir *n*'sidir.

Obasy+n+a, kakasy+n+a, gölesi+n+e, öýü+n+e (Azimov vd., 1960, s. 208; Esenmedova, 2010, s. 113).

Türkmen Türkçesinde aitlik eki +*ki/+kU* ekinde sonra ünlü ile başlayan ekler getirildiğinde ortaya çıkan *n* sesi ağızlarda görülse de ölçünlü Türkmen Türkçesinde görülmez. Bu durumda aitlik eki ve yönelme hâli eki birleşerek uzunluk oluşturur:

öydäki+e > öydäkä:, İşaniñki+a > İşaniñka:

Üstteki örneklerden farklı olarak fiillere -*mA* isim fiil eki eklendikten sonra yönelme hâli eki hem doğrudan eklenebilmekte hem de araya “n” sesi girebilmektedir. Araya “n” sesi eklendiğinde de -*mA* ekinin ünlüsünde uzunluk oluştuğu görülmektedir (Söyegov vd., 2000, s. 359):

Alma:+n+a, görmä:+n+e, işlemä:+n+e.

“+(I)K”

Bu ek günümüz Türkmen Türkçesinde kullanım alanı Batı Yomut ağızı gibi ağızlarla kıyaslandığında kısıtlıdır. Ekin *-k* şeklinde olduğunu ve sadece ünlü ile biten sözcüklere geldiği, sözcük sonundaki ünlünün uzamasına sebep olduğu ifade edilmektedir (Azimov vd., 1960, s. 209; Söyegov vd., 2000, s. 65). Nartıyev eki *+ı:q*, *+i:k* şeklinde almıştır ve vermiş olduğu “**çekiçlere yerine çekişleri:k**” örneğinden de anlaşıldığı üzere ekin ağızlarda ünsüz ile biten sözcüklerle kullanımın örnekleri görülmekte (2010, s. 144). Fakat ek, aslında *+Ik* şeklindedir, sözcük sonundaki ve ekin başındaki ünlüler birleşerek uzunluğa sebep olmaktadır. Nitekim bu konuda Hudayguliyev de “*Aňry, bári, ileri* gibi ünlü ile biten yön-teraf gösteren sözcüklere yönelme hâlinin *-y:q*, *-i:k* ekleri eklendiğinde ekin ünlüsü sözcüğün son kısa ünlüsü ile birleşip uzun ünlünün oluşmasına sebep olur: *gáýraq /gáýrak/ <gáýra-y:q*, *eýlák /eýlák/ <eýle-i:k*, *şeylák /şeylák/ <şeyle-i:k*, *daşaryq /daşaryk/ýudaşary-y:q*, *ýoqoryq /ýokaryk/ <ýoqory-y:q*” demektedir (1992, s. 97).

Söyegov ve arkadaşları ek hakkında “Günümüzde Türkmen dilciler *-k* ekine tek başına yönelme hâli eki şeklinde bakmamaktadır. Bu zarf yapım ekidir. Tek başına *-k* ekli sözcükler zarf türüne ait sözcüklerdir” demektedir (2000, s. 64).

Ek genellikle “*ileri //ileri:k*; *gýra //gáýra:k*; *aşa:k*; *ýokary/ ýokary*; *içeri/ içeri:k*; *daşary//daşary:k*; *aňry //aňry:k*; *bári/ bári:k*” gibi yer-yön gösteren sözcüklere getirilmektedir (Azimov vd., 1960, s. 209; Söyegov vd., 2000, s. 64). Fakat burada vurgulanan nokta bu sözcüklerden *aşak* hariç diğerleri bu ek olmadan da yer-yön ifade edebilmektedir (Azimov vd., 1960, s. 209; Söyegov vd., 2000, s. 64). Bu sözcükler dışında *şeyle*, *beyle* sözcükleri de bu eki alabilirler (Azimov vd., 1960, s. 209).

“+ya, +ye”

Bazı ağızlar ve eski metinler dışında günümüz ölçünlü Türkmen Türkçesinde ekin bu tür kullanımı bulunmamaktadır. Eski metinlerdeki ve ağızlardaki örnekleri ilgili başlıklar altında verilmiştir.

“+ga, +ge”

Bu ek Türkmen Türkçesinin bazı ağızları dışında ölçünlü dilde pek görülen bir ek değildir (Azimov vd., 1960, s. 209; Söyegov vd., 2000, s. 63; Esenmedova, 2010, s. 113). Ekin tarihi metinlerde kullanım da görülmektedir (Azimov vd., 1960, s. 209; Söyegov vd., 2000, s. 63; Esenmedova, 2010, s. 113). Bilindiği üzere Sovyetler Birliği Dönemi’nde erkekler “ov” kadınlar ise “ova” şeklinde soyadı almaktadırlar. Kadınlardaki bu “ova” ekinin sonundaki “a” sesi yazıda bağlama bakılamazsa yönelme hâli ile karışabilmektedir. Azimov ve arkadaşları ekin soyadlarda karışıklığı gidermek amaçlı bir kullanım üzerinde durmaktadırlar “**Orazowa(ga) hormat haty gowsuryldy. Nepesowa Meredowa(ga) kitap berdi**” (Azimov vd., 1960, s. 208). Fakat bu durumun gereksiz olduğunu çünkü sondaki uzunluk ile yönelme hâlinin anlaşılacağı ifade etmektedirler “**Kitaby Meredowa berdim. Kitaby Meredowaa berdim**” (Azimov vd., 1960, s. 208).

Zamirler ile Kullanımı

Türkmen Türkçesinde “ben, sen, bu, şu, o” zamirlerine yönelme hâli eki *+ga* şeklinde eklenir. Bu durumda ekin başındaki *g* sesi ile zamirin sonunda ortaya çıkan *n* sesinin birleşmesi ile “maña, saña, oña, muña, şuña” şeklinde damak *n*’si oluşur.

Eksiz kullanımı

Türkmen Türkçesinde yönelme hâlinin köy, şehir, ülke adları ile eksiz kullanımı konuşma dilinde çoğunlukla da ağızlarda görülmektedir (Azimov vd., 1960, s. 210; Söyegov vd., 2000, s. 65). “*Oraz Aşgabat gitdi. Ol Tejen gitdi.*” (Azimov vd., 1960, s. 210; Söyegov vd., 2000, s. 65)

Yönelme hâli ile genellikle “*baka, garanda, seredende, görä, deň, deňeç, laýyk, tarap, çenli*” gibi edatlar ile kullanılabilir (Esenmedova, 2010, s. 115).

İşlevler

Yönelme hâli ekinin Türkmen Türkçesindeki işlevleri ve Türkiye Türkçesinden farklı kullanımları oldukça geniş bir mesele olup ayrı bir makalenin konusudur. Türkmenistan’da hazırlanan eserlerde işlevlerin verilişi genel hatları ile şöyle sıralanabilir:

1. Yönelme hâlindeki adlar geçişsiz fakat bir yerden başka bir yere hareket etmeyi gösteren fiiller ile kullanılıp nesnenin yöneldiği istikameti veya varış noktasını ifade etmektedir: *Jeren mekdebe gitdi. Men Oba gaytjak. Şu gün teatra barjak. Samolyot Moskwa uçdy. Pöwrizä gitmek, aşaga inmek, daga çykmak* (Azimov vd., 1960, s. 211; Söyegov vd., 2000, s. 65; Niyazov, 2009, s. 109; Esenmedova, 2010, s. 114; Baycanov ve Petcikova, 2014, s. 47-48).

2. Azimov ve arkadaşları, “Diğer geçişsiz fiillere bağlandığında yönelme hâli hareketin yerini (*Myrat uniwersitete girdi. Ol doska çykdy.*) durumun yönelmek ile ilgili olmayan yerini (*Men köçä seretdim. Ýoldaşyma gözüm düşdi*) metaforik anlamlı yönü ve benzerlerini anlatabilir. *Artyk töweregine göz gezdirenden soň...* (B. K., „A.Ä.“, I). *Bahar, sen nätdiň, arzuwyňa ýetip bildiňmi?* (A. G., „K. e.“) vb.” demektedir (1960, s. 211).

Söyegov ve arkadaşları ise “Eğer yönelme hâli geçişsiz fiiller ile kullanılıyorsa *nereye?* şeklindeki soruya cevap dahi olsa taraf-yön göstermez hareketin ve birinci durumdaki gibi son noktasını göstermeyip sadece hareketin yerini gösterir. Meselem: *Belki, olaryň sözlerinden gulagyna ýakany bolar* (B.Seýtäkow. Gyz salgydy)” şeklinde izah etmektedir (2000, s. 65).

3. Hareketin ne üzerinde gerçekleştiğini gösterir (Azimov vd., 1960, s. 212; Söyegov vd., 2000, s. 65; Niyazov, 2009, s. 109; Esenmedova, 2010, s. 114). Söyegov ve arkadaşları “sözcükten önce veya sonra genellikle yükleme hâlindeki sözcük bulunur, eğer yoksa mantıken olması gerektiği bilinir” demektirler (2000, s. 65). Azimov ve arkadaşları ise “Geçişli fiillere bağlandığında yönelme hâli hareketin nesnesini gösterdiği sözcüğün anlamından anlatılan düşüncenin yöneltildiği sahsını, nesnesini, yerini anlatır. Bu türlü cümlelerde yükleme hâli yönlendirilen – paylaşılan, verilen, teslim edilen, götürülen, gönderilen şeyin kendisini gösterir, yönelme hâli ise onun kime, neye, nereye yönlendirildiğini anlatır.” demektedir (1960, s. 212).

Çäkmenini egnine atdy. Elini egnine goýdy; Kitaby okuwçylara berdim. Kolhoz prawleniýesi kolhozçylara pul paylady. Pagtany zawoda daşaryars. Kolhoz gök önümleri bazara äkidýär. Çüýi diwara kakdym (ýa-da diwara çüý kakdym). Suraty tagta ýelmedi. Çayy käsä guýdum (Azimov vd., 1960, s. 212; Söyegov vd., 2000, s. 65; Niyazov, 2009, s. 109; Esenmedova, 2010, s. 114).

4. Yönelme hâli ekinin “için” edatının işlevinde kullanımı ile ilgili Azimov ve arkadaşları “Yönelme hâlindeki ad geçişli bazı fiillere bağlandığında nesnede anlatılan

düşüncenin (yükleme hâlindeki sözcük ile anlatılan nesnenin, şeyin) niyetlendiği şahsı, kollektifini, ortaya çıkan hareketin kim veya ne için yapıldığını anlatır. Böyle olduğunda yönelme hâli için çekim edatının anlamına gelir. Örnek: *Kakasy şu suratly kitaby Marala alypdyr, Senden bilete pul aldylarmy? Jemal eje gyzyna köýnek tikdi*” demektedir (Azimov vd., 1960, s. 212). Söyegov ve arkadaşları ise “Eğer yönelme hâlindeki sözcük geçişli bir fiile bağlanıyorsa bu durumda yükleme hâlindeki nesnenin, hareketin kim veya ne için yapıldığını anlatır. Bazen yönelme hâli ekine karşılık için çekim edatı kullanılır. Örnek: *Aýhanyma (Aýhanyum üçin) gaty owadan köýneklilik almak gerek* (B. Seýtäkow. Gyz salgydy)” şeklinde izah etmektedir (2000, s. 66). Diğer bazı kaynaklarda ise “Yönelme hâli kimin, neyin faydasına olduğu kim veya ne için ortaya çıktığı anlatılmaktadır” (Baycanov ve Petcikova, 2015, s. 49), “Hareketin kim için? ne için? olduğunu anlatıyor” (Niyazov, 2009, s. 109), “Sebeup anlatıyor” şeklinde kısaca izah edilmiştir (Esenmedova, 2010, s. 114).

Bir önce verilen maddeden ayrı olarak alınan bu işlevde hareketin amacını verdiği ifade edilmektedir (Azimov vd., 1960, s. 213; Söyegov vd., 2000, s. 66; Baycanov ve Petcikova, 2015, s. 49; Esenmedova, 2010, s. 114; Niyazov, 2009, s. 109). Aynı işlev isim-fiil eki almış isimsiye yönelme hâli eki getirilerek oluşturulabilir (Azimov vd., 1960, s. 213; Söyegov vd., 2000, s. 66; Baycanov ve Petcikova, 2015, s. 49). Konu ile ilgili kaynaklarda verilen örnekler şu şekildedir: “*Okuwçylar ertir fabrige gezelenje gidýärler. Durdy atyza gawuna gitdi. Ata guma oduna gidipdir... Durdy Leningrada okamaga gitdi — Durdy okamaga gitdi*” (Azimov vd., 1960, s. 213), “*Suwa baryan, suwdan gelyän, at, düýe ýakýan gaýmalaşýar* (B. Kerbabaýew. Aýgytly ädim)... *Ugruma şu aşaky hatarlara gezmäge (gezmek üçin) gidäýsem diýip çykdy* (A. Durdyýew. Saýlanan eserler)” (Söyegov vd., 2000, s. 66), “*okuwa gitmek, sowgada garaşmak ... okamaga gitmek;*” (Baycanov ve Petcikova, 2015, s. 49), “*Oraz guma oduna gitdi. okamaga barmak, görme-görşe gelmek*” (Esenmedova, 2010, s. 114), “*Suwa gitmeli, Aşgabada okuwa gitdi. Mal-gara üçin ota gitdi*” (Niyazov, 2009, s. 109).

6. İyelik eki ve yönelme hâli eki alan sıfat-fiiller de bazı fillere bağlandığında sebep anlatılmaktadır (Azimov vd., 1960, s. 213). Azimov ve arkadaşlarının verdikleri “*Aýdanyňa gaharlandym. Geleniňe begendim. Gideniňe gynandym. Okamanyma ökünyärim*” (1960, s. 213) örneklerinden de görüleceği üzere bu yapı Türkiye Türkçesinde “-me+n+e” isim-fiil iyelik ve yönelme hâli ile karşılanmaktadır.

7. Eylemin gerçekleşmesine neyin neden olduğunu gösterir. Bu durumda yönelme hâli yerine “sebäpli, zerarly özboluşly” gibi edatlar kullanılabilir (Söyegov vd., 2000, s. 66; Niyazov, 2009, s. 110). Söyegov ve arkadaşları da Niyazov da hemen hemen aynı örneği vermiştir: “... *erik miweleriniň agramyna (agramy sebäpli) şahalary aşak sallanyşypdyr* (A. Gowşudow. Mähri – Wepa)” (2000, s. 66) “*Erik şahalary miweleriniň agramyna aşak eglipdir*” (Niyazov, 2009, s. 110). Bu yapı Türkiye Türkçesinde “dolayı” edatı eksiltilerek ayrılma hâli kullanılarak karşılanabilir: “*Eriklerin ağırlığından [dolayı] dallar aşağı sallanmışlar*”

8. Söyegov ve arkadaşları başka bir işlev olarak: “Nesneye belli bir derecedeki ilişkisini göstermektedir” demek ve şu örnekleri vermektedirler: “*Aň-bilime eýe boldy garyplar* (Durdy Gylyç. Goşgular). *Gyz ýüregine düwen niýetinden el çekdi* (B. Seýtäkow. Gyz salgydy)” (2000, s. 66).

9. Yine Söyegov ve arkadaşları tarafından verilen bu işlev araştırmacılar tarafından şöyle izah edilmektedir: “Hareketi, doğrudan maruz kalınan durum gösteriyor. Mesela: *Ýene kellesini ýassyga goýup, tükeniksiz pikire girdi* (A. Durdyýew. Saýlanan eserler)” (2000, s. 67).

10. Aynı ögenin ayrılma ve yönelme hâli ekli tekrarı söz konusudur. Söyegov ve arkadaşları “Hareketin nesnesinin bir şey vasıtasıyla sürekli bir şekilde yayıldığını gösterir. Bu durumda tekrarlanan öbeğin ilk ögesi ayrılma, ikinci ögesi yönelme hâli eklerini alır. Mesela: “*Türkmen bedewiniň şan – şöhraty agyzdan – agza, ilden – ile, ýurtdan – ýurda ýetdi*” şeklinde vermektedirler (2000, s. 67).

11. Üstteki ile benzer olan bu yapıda eş veya yakın anlamlı sözcüklerin tekrar ile oluşturulan öbeğin içerisinde yer alır. “Hareketin baş ve son noktalarını göstermektedir. Bu durumda nesne sözcük öbeği olup ilk öge ayrılma ikinci öge ise yönelme hâli eki alır. Mesela: *Artyk Aýnany boýdan – başa synalap çykandan soň, ýene bir az durjagyny, atyny sürjegini bilmän, iki arada sergezdan galdy* (B. Kerbabayew. Aýgytly ädim)” (Söyegov vd., 2000, s. 66).

12. “Hareketin objesi olan şeyin hangi parçalara bölündüğünü gösterir. Mesela: *Biz ikä bölündik. On bāşe dogry paýlanýar*” (Söyegov vd., 2000, s. 67). Bazen eksiz de verilebilmektedir: “*Ynsam däl, jynsam däl, Ýöne döwi iki üzüp, bir ýalmaýan arslandyryn!*” (“Kelce Batır” Gurbansähedov, 1980, s. 8), “*Ahmet maçjany iki bölýär weli göwherler dumly-duşa pytraşyp, otagyň içine ýalkym saçýar*” (“Akıllı Ahmet Ertekisi” Gurbansähedov, 1980, s. 13).

13. *almak, satmak, satın almak, bahalamak, bermek, durmak* gibi geçişli fiiller bağlanan tamlayanı sıfat tamlaması halindeki yönelme hâli ekli nesnenin fiyatını, değerini, denliğini ifade eder (Azimov vd., 1960, s. 213; Söyegov vd., 2000, s. 67; Esenmedova, 2010, s. 114; Baycanov ve Petcikova, 2015, s. 49). Kaynaklarda şu örnekler verilmiştir: “*Oraz bu köýnegi kyrk manada aldy*” (Söyegov vd., 2000, s. 67), “*Aşyr aga sygryny iki mün manada satdy. Guba düýä alan kitaby garry satmandyr*” (Azimov vd., 1960, s. 213), “*kitaby bir düýä almak, köwüş 30 müňe durýar*” (Esenmedova, 2010, s. 114;), “*on manada almak, baş teňnä satmak*” (Baycanov ve Petcikova, 2014, s. 47)

14. Eğer *ay, gün, yıl hepde, saat, minut* gibi zaman ifade eden sözcükler ile oluşturulan sıfat tamlamalarına yönelme hâli eki getirilen öbekler ile eylemin vaktinin, müddetini süre olarak ne kadar bir zaman diliminde sınırlandığını göstermektedir (Azimov vd., 1960, s. 213; Söyegov vd., 2000, s. 67; Esenmedova, 2010, s. 114; Baycanov ve Petcikova, 2015, s. 49). Kaynaklarda işlev ilgili örneklerden bazıları şöyledir: “*üç sagada, baş minuda, bir ýyla, iki aýa, ertire, ağşama*” (Azimov vd., 1960, s. 213), “*Bu kitaby kitaphanadan baş güne aldy*” (Söyegov vd., 2000, s. 67), “*bir aýa çekmek, baş güne ýetmek, iki sagada gutarmak*” (Baycanov ve Petcikova, 2015, s. 49).

15. Baycanov ve Petcikova *çenli, deñeç* gibi çekim edatları ile alanı veya zaman ilişkisinde işin, hareketin sınırı anlatır demekte ve “*Mara çenli gitmek, ağşama çenli garaşmak* we ş.m” örneklerini vermektedir (Baycanov ve Petcikova, 2014, s. 47; Baycanov ve Petcikova, 2015, s. 49).

16. Esenmedova'nın kısaca *hareketin nesnesi* (2010, s. 114), Baycanov ve Petcikova'nın *Yöneliş düşümde gelen söz obyektini aňladyp, iş-hareketiň, gymyldynyň kim we näme bilen baglanyşykly ýüze çykýanlygyny bildirýär* (2015, s. 49) şeklinde verdiği bu işlev

Azimov ve arkadaşları tarafından “Hareketin nesnesini anlatır. Geçişsiz fiillerden *gülmek*, *yalbarmak*, *üymek*, *garaşmak*, *käyemek*, *sökmek*, *gaharlanmak* gibi fiillere bağlanarak kullanılan yönelme hâli kendine yöneltilen hareketi, hareketin ne üstünde olduğunu, nesnesine olan ilişkisinin vb. anlatır” (1960, s. 211), şeklinde açıklamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus Türkmen Türkçesinde *garaşmak* fiiline karşılık Türkiye Türkçesindeki *beklemek* fiili ile isteminin farklı olmasıdır. Türkmen Türkçesinde özellikle Kıpçak öbeği Türk lehçelerinde kullanılan *kütmek* fiili gibi beklenen şey yönelme hâli ile verilirken (+A garaş-, +A küt-) Türkiye Türkçesinde yükleme hâli (+I/+U beklemek) kullanılır.

17. Azimov ve arkadaşları ayrıca Esenmedova’da “Cümlelerin fiil olmayan yüklemde anlatılan fikrin yönlendirildiği nesneyi ifade ediyor” (Azimov vd., 1960, s. 212; Esenmedova, 2010, s. 114) şeklinde ifade ettiği yapıda özellikle Azimov ve arkadaşlarının “**Gahrymanlara şöhrat! Azatlyk we demokratiýa üçin göreşýän halklara doganlyk salam!**” (1960, s. 212), Esenmedova’nın “*Gahrymanlara şöhrat, ile mälim, oba ýakyn, gepe çeper*” (2010, s. 114) şeklinde verdiği örneklerine bakılırsa bu yapı daha ziyade kısaltma öbeklerinden “yönelme öbeği” olarak değerlendirilebilir.

Azimov ve arkadaşları yine “Yönelme hâlinde bazı isimlere de bağlanıp geliyorlar. Mesela: *çeper* (*gepe, söze*), *baý* (*dile, pula, söze*), *myhman* (*öýüne*), *salam* (*kakama*), *şöhrat* (*gahrymanlara*), *jogap* (*yoldaşlaryma*), *mälim* (*ile*), *ýakyn* (*oba, şähere*), *zar*, *laýyk*, *aşia*, *mejbur*” (1960, s. 210-211) şeklinde verdikleri örnekler de kısaltma öbeğidir.

18. Söyegov ve arkadaşlarının aldığı bu işlevde ise geçişsiz fiiller ile kullanıldığında hareketin nesnesi gösterilmektedir (2000, s. 66). Söyegov ve arkadaşları bu işlev ile ilgili şu örnekleri vermiştir: “*Öňünden çykanyň garrysyna, ýaşyna seretmez* (B. Seýtakow. Gyz salgydy).

Bu minaranyň remontyna köşk aýratyn üns berýärdi (Şol ýerde)” (2000, s. 66).

19. Baycanov ve Petcikova, “Yönelme halinde gelen sözcükler karşılaştırma anlamı taşıyıp karşılaştırmanın nesnesini bildiriyor. Mesela: *Ýorganyña görä ayak uzat* (*nakyl*). Böyle olduğunda yönelme hâlindeki sözcük tamladığı sözcüğe *görä* çekim edatı ile bağlanmaktadır” demektedir (2014, s. 47; 2015, s. 49).

Türkmen Ağızlarında Yönelme Hâli

Ekin Türkmen ağızlarındaki durum ise şu şekildedir: Ölçünlü Türkmen Türkçesinin çekirdeğini niteliğindeki Ahal-Teke ağızında *-a*, *a:/-e*, *ä*:, *-o/-ö*, *-na/-ne*, *-no/-nö*, *-i:q⁴/-i:k*. (Bayramdurdıyev, 1965, s. 14) biçimbirimleri kullanılırken *+yA* biçimbirimi görülmemektedir.

Amansarıyev, “Ağız ve şivelerimizde yönelme hâlinin *-a//o*, *-e//ö*, *-a*, *-ä//e*; *-a*: *-ä*:, *-ya*, *-ye//yä*:, *-q* (*-q*), *-k*, *-ga* (*-ğa*), *-ge//gä* eklerini alan ve almayan yani eksiz şekilleri görülmektedir” demektedir (1970, s. 306).

“+a, +e, +o, +ö”

Türkmen Türkçesinin Ärsary, Çowdur, Çandyr, Arabaçy, Eski, Sakar, Hatap, Mukry, Surhy gibi ağızlarında ünsüzle biten sözcüklere sadece “*Toýa//to:ýa*, *öýe*, *ýere*, *çöle*, *ata*, *oquwa*, *öñe*, *i:şe*, *çilime*” örneklerinde olduğu gibi *+a*, *+e* ekleri getirilmektedir (Amansarıyev, 1970, s. 307; Berdiyev vd., 1970, s. 252).

⁴ Bayramdurdıyev “к” şeklinde vermiştir (Bayramdurdıyev, 1965, s. 14).

Amansariyev'e göre "...Teke, Gökleñ, Ýomut, Alili, Garadaşly, Saryk gibi apikal..." ağızlarında, Berdiyev ve arkadaşlarına göre ise "Alili, Salyr, Saryk, Ärsary, Teke, Çowdur ağızlarında, Kuzey Ýomut ağızında ve Garadaşly, Ýemreli..." ağızlarında ise düz ünlülü sözcüklere +a, +e ekleri eklenirken yuvarlak ünlülü sözcüklere "oto, toýo//to:ýo, o:do, u:no, jýwo, o:duno, oğlono, öýö, kö:zö, öñö, öküzo, gözümö, gözünö, sözö, sülgünö, kerwönö, Ğarağumo, o:duno, ö:züñö, oğlono," örneklerinde olduğu gibi yönelme hâli eki +o, +ö şeklinde eklenebilmektedir (Amansariyev, 1970, s. 307; Berdiyev vd., 1970, s. 252).

+a, +e eki Amansariyev'e göre "...Nohur, Manış, Kıraç, Çeges, Gıpçak gibi dorsal..."(1970, s. 307) ağızlarında Berdiyev ve arkadaşlarına göre ise "Enev, Hasar, Nohur ağızlarında çoğunlukla nadir durumlarda ise kıraç ağızında" (1970, s. 254) +a, +ä şeklindedir. Yani ince ünlülü sözcüklere +e yerine (bazen bu şeklin kullanıldığı görülüyor olsa da genellikle) "öýä, päsä, e:la:ta, çölä, eñnimä, yerä, şä:rä, öýmüzä, toýa, bizä, kärizä, gözünä, (ý)üzünä, pikirimä, bilägä, çölä" örneklerinde olduğu gibi +ä eki getirilmektedir (Amansariyev, 1970, s. 307; Berdiyev vd., 1970, s. 254). Amansariyev Manış ağızında çoğunlukla "çopanä, hammamä, hayatä" örneklerinde olduğu gibi ince ünlülü şeklinin kullanıldığını ifade etmektedir (1970, s. 307).

Bu ağızlar dışında Ärsarı, Salır ve Kuzey Ýomut ağızı gibi bazı ağızlarda yer sözcüğünün özellikle de her, hiç, hayısy, ol//ul//u, daş sözcükleri ile tamlama oluşturulması durumunda yönelme hâli ekinin "kaýsy yerä warsa, sy:lağy zo:rdy, Daş yerä gitçek dä:lti, her yerä warsa, i:şi wityä:, u yerä..." örneklerinde olduğu gibi +ä şeklinde eklendiği ifade edilmektedir (Amansariyev, 1970, s. 307; Berdiyev vd., 1970, s. 254).

"+a:, +ä:"

Ekin bu şekli ölçünlü dilde olduğu gibi ünlü ile biten sözcüklere eklenmektedir. Amansariyev, eki bu şekilde uzun ünlülü verdiği için bu çalışmada da aynen alınmıştır (1970, s. 307). Fakat aslında ek uzun ünlülü değildir, uzunluk sözcük sonundaki ünlü ile birleşmeden kaynaklanmaktadır. Amansariyev de "Sözcüğün son ünsüzü ile yönelme hâli -a, -e ekinin kombinasyonu neticesinde oluşan bu biçim (-a:, -ä:) edebî dilde ve Teke, Ýomut, Gökleñ, Ärsarı, Salır, Sarık Çowdur, Arabacı, Sakar, Eski, Hatap, Mukrı gibi ağızlarımızda kullanılmaktadır" demektedir (1970, s. 307). Amansariyev ek ile ilgili şu örnekleri vermiştir: "o:wo / o:wa – o:wa:, Bi:ke – Bi:kä:, ğarry – ğarra:, geçi – geçä:, ti:re – ti:rä:, kişi – kişä:, o:tly – o:tla:, ğuýy – ğuýa:" (1970, s. 307).

"+ya, +ye/+yä"

Türkmen Türkçesinin ağızlarında +ya, +ye/+yä **Alili, Nohur** (Amansariyev, 1970, s. 307; Berdiyev vd., 1970, s. 253-254; Nartıyev, 2010, s. 143), **Änev, Hasar** (Amansariyev, 1970, s. 307; Berdiyev vd., 1970, s. 253-254), **Garadaşly**, nadiren **Çandır** (Amansariyev, 1970, s. 307) ve **Satvropol Türkmenlerinin** ağızlarında (Berdiyev vd., 1970, s. 253-254) **Manış** (Nartıyev, 2010, s. 143) ağızında görülmektedir. Manış ağızında y sesinin inceltici etkisinden dolayı kalınlık incelik uyumu gözetmeksizin "ğalaýe (gala)" örneğinde olduğu gibi daha ziyade +ye eki kullanılmaktadır (Nartıyev, 2010, s. 143).

Nartıyev, ekin arkaik +ga, +ge ekinde türediğini fakat çok geç dönemlerde ortaya çıkan bir ek olduğunu düşünmenin yanlış olacağını zira ekin eski Türk yazıtlarında görüldüğünü ifade etmektedir. Aynı şekilde Mahtumkulu'nun eserlerinde de eş zamanlı olarak görüldüğünü

“Derdimiň ezharýny ol emin **Lukmanga aýt**”, “Barçalar maksudy – gül, **ragnaýa aşyk bolmuşam**” örnekleri ile ifade etmektedir (2010, s. 143).

Berdiyev ve arkadaşları, Potseluyevskiy’nin “Türkmen dilinin ağızları”⁵ adlı eserine atıfta bulunarak +gA ekinin günümüz Türkmen konuşma diline has olmadığını fakat seyrek de olsa Ärsarı, Yomut, Çovdur ağızlarında olduğunu belirtmektedir. Potseluyevskiy’nin böyle bir hata yapmasını o dönemde Türkmen ağızlarının tam olarak araştırılmamış olmasına bağlamaktadır (1970, s. 253). Sonrasında Potseluyevskiy’nin, sonları ünlü ile biten sözcüklere Nohur, Änev, Hasar ağızlarında çoğunlukla “-üə (üe)” eki getirildiğini söylediği ifade edilmekte bu ağızlarda aynı pozisyonda “-üa” ekinin de kullanıldığını belirtilmektedir (Berdiyev vd., 1970, s. 253). O halde ağızlar iyi araştırılmadığı için Posteluyevskiy +gA ekinin kullanımı hakkında bilgi sahibi değildi ama +yA ekinin kullanımı biliniyordu.

Amansariyev ve arkadaşları ağızlar ile ilgili aşağıdaki örnekleri vermiştir:

“Alili ş. – o:voýa, bahaýa, depeýe. Pi:lä:ni Qa:qayá ya:-da Yrayşolq tavşyryaq (III, 50).

Garadaşlı ş. - Ataýa, o:woýa, Durduýa, keçeýe (XXII, 48)

Nohur a. – Hiweýä getti (XV, 47). Bamyýa, geçiýe, gargaya (XII, 58)

Manyş a. – Bular genä Çuqurqa:la:yä gäldilär (XV, 47)

Çandyr d. – Maryýa gitti. Eşkiýe qoşulamyz vb.” (1970, s. 308)

Ek ile ilgili Berdiyev, “söwda – sowdaýa, Kaka – Ğa:dhaýa, derýa – derýaýa, çarwa – çarwaýa, Garrygala – Gargalaýa, aýna – a:ynaýa, özgä – özgöýe, Bikä – Bi:keye, köçä – küçeýe” (1970, s. 253-254) ve Nartıyev’in ise “... dünýä – dünýäýä, patyşa – pa:tyşayá\pa:dişayá (man.)” (2010, s. 143) örneklerini vermiştir.

“+n+a, +n+e//+n+ä”

Amansariyev, yönelme hâli ekin iyelik eki üzerine gelen +kI aitlik ekinde sonra bazı Lebab ağızlarında “İşanıñki, Babanıñki” sözcüklerinde sonra araya bir n sesi getirilerek eklediğini belirlemekte ve şu örnekleri vermektedir: “Ba:wa:nyñqy//Ba:wa:ñqy > Ba:wa:nyñqa:// Ba:wa:ñqa: (köpüsişde) > Bawäniñkine (hken.), i:şanyqyna (çeg.)vb.” (1970, s. 308)

“+(I)K”

Yönelme hâli ekinin bu şekli Batı Yomut ağızında (Gazancık, Gızıletrek yörelerinde) kullanılmaktadır (Azimov vd., 1960, s. 210; Amansariyev, 1970, s. 308; Berdiyev vd., 1970, s. 256; Nartıyev, 2010, s. 144; Söyegov vd., 2000, s. 64). Berdiyev ve arkadaşları eki “allatif” (Аллатив) şeklinde adlandırmaktadır ve nadiren de olsa Ärsarı ağızında da görüldüğünü belirtmektedirler (1970, s. 256). Amansariyev, -q, -k yönelme hâlinin ünlü ile biten sözcüklere eklenen bu biçimi batı Yomut ağızına mahsustur” (1970, s. 308) şeklinde ifade etmektedir fakat Nartıyev, +ı:q, +i:k şeklinde almaktadır (2010, s. 144). Ünlü ile biten sözcüklere getirildiğinde ise son ünlünün uzamasına sebep olmaktadır: Hywa – Hywa:q, Mary – Mary:q, Kerki – Kerkä:k, Ata – Ata:q, çarwa – çarwa:q, geçi – geçä:k, Bekdurdy – Bekdurdy:q, defe (depe) – defä:k, öñki – öñki:k (Amansariyev, 1970, s. 308; Berdiyev vd., 1970, s. 256; Nartıyev, 2010, s. 144).

⁵ Eserin künyesi “Проф. А. П. Поцелуевский, Диалекты туркменского языка, Ашхабад, 1936” şeklindedir.

Ek edebî dilde ve diğer ağızlarda sadece “içeri – içeri:k, ileri – ileri:k, gâyra – gâyra:q, bā:ri – bā:ri:k” gibi bazı yer yön zarflarına getirilmektedir (Amansarıyev, 1970, s. 308-309; Nartıyev, 2010, s. 144). Fakat bu kullanım tüm ağızlarda aynı şekilde değildir. Bu sözcükler zaten yön bildirdikleri için ekli veya eksiz kullanımları mümkün olabilmektedir. Bazı ağızlarda eksiz bazı ağızlarda ise hem ekli hem de eksiz kullanabilmektedir “bāri gel / bārik gel, daşary çykdy / daşary:k çykdy” (Amansarıyev, 1970, s. 309; Nartıyev, 2010, s. 144).

“+ga, +ge//+gä”

Bazı Türkmen Türkçesi ağızlarında ünlü ile biten sözcüklere hatta bazen ünsüz ile biten sözcüklere yönelme hâli eki olarak +ga, +ge//+gä eklerinin getirildiği görülmektedir. (Amansarıyev, 1970, s. 308; Berdiyev vd., 1970, s. 252-253; Nartıyev, 2010, s. 142-143).

Nartıyev, bu durumu “Yönelme hâlinin biçimlenişi yönünden Türkmen dilinin Oğuz ve Kıpçak ağızları birbirinden farklılaşmaktadır. Oğuz ağızlarına kıyasla Kıpçak ağızlarında yönelme hâlinin oldukça eski biçimleri korunmuştur. Misal için Kıpçak ağızları içinde yer alan Dörtgül ve Çärçev ağızlarında yönelme hâli oldukça eski -ğa, -ge biçimini kullanmaktadır: *uka>uvqyga, guya>quýyga* (DTG, P); *ata-atağa, beçe-beçege* (çärj.). Kıpçak şekli Stavropol Türkmenlerinin ağızlarında ve Çovdur ağzından da korunmuştur. *sokuşa>soqyşga* (*urşa*), *bize>bizge* (*stavr.*); *oba>obağa, gala – qalağ, kişä - kişige* (çowd.)” şeklinde açıklamaktadır. Fakat devamında bu biçimin Oğuz ağızlarına giren bazı ağızlarda da görüldüğü belirtilmektedir (2010, s. 142).

Amansarıyev, +ğa, +ge//+gä eklerinin ünlülere ile biten sözcüklere Labap ağızlarından Kıraç, Çandır, Çeges ağızlarında sıklıkla; Eski, Düyeçi ve Yomut ağzının batı ağızlarında ise nadiren görüldüğünü belirtmektedir (1970, s. 308). Berdiyev ve arkadaşları ise “Edebî dilde sonları ünlü ile biten gövde hâlindeki sözcüklere yönelme hâli eki getirildiğinde hâl ek ile sözcük sonundaki ünlü birleşip uzun söylense de Türkmen dilinin Ärsarı, Yomut ağızlarında bazı durumlarda bu türlü sözcüklere -ga, -ge ekleri eklenmektedir. Mesela: *güýçlä – güýşlüge, Sara – Sa:ry:ğa, patyşa – pa:şşa:ğa* ” demektedir (1970, s. 252). Devamında “-ga, -ge eki Kıraç, Çovdur ağızlarında ve Stavropol ayrıca Karakalpak Türkmenlerinin ağızlarında sadece ünlü ile biten sözcüklere eklenmekle sınırlanmayıp ünsüz ile biten sözcüklere de getirilmektedir. Kıraç ağzında ise “-ğa, -ge ekleri oldukça aktif olarak kullanılmaktadır. Mesela: *boýnuma – boýnumğa, tama – ta:mğa, laýa – laýga, buluda – bulutğa, çilime – çilimge, gala – qala:ğa, bize – bizge, suwa – sywğa vb.*” şeklinde ifade edilmektedir (1970, s. 253).

Amansarıyev ve arkadaşları, saymış olduğu ağızlar ile ilgili aşağıdaki örnekleri vermiştir:

“Kıraç a. - *Hamrağa, quýyga, mäksigä, güpigä, pahtağa, quzyga, haltağa vb.*

Çandır a. - *Ä:rsa:ry:ğa, ýoqary:ğa, wöyennige, ýüs teňgäge, kişi:ge boýyn egen. Kuyýga gi:rdi vb.*

Çeges a. - *a:rağa, Çary wa:wäga, qarrygva, pahtağa, uly vezipege vb.*

Batı Yomut ağzı (Gazancık, Gızıletrek civarları): *Sa:ryğa, geda:ğa.*

Düyeçi a. - *o:vağa gitti.*

Eski a. - *Pa:rtiýa:ğa çekende, oñat çekmeli?”* (1970, s. 308).

Zamirler ile kullanımı

Berdiyev yönelme hâli ekinin şahıs zamirlerine eklenişi konusunda şöyle demektedir:

Ben, sen zamirleri yönelme hâli ile Nohur ve Enev ağzında *menä, senä*; Alili ağzında *mene, sene* Hasar ağzında *mana, sana*; Kıraç ağzında ise *meñe, señe* şeklinde çekimlenmektedir... *O* şahıs zamiri ise yönelme hâlinde Hasar, Alili, Enev ağzlarında *ona*; Nohur Ağzında ise *una* şeklinde çekimlenmektedir (1970, s. 255).

Eksiz kullanımı

Berdiyev ve arkadaşları ekin düşürülmesi ile ilgili olarak:

Yönelme hâlin eki eklenen sözcüklerin ardından ünlü ile başlayan sözcük geldiğinde bunlar uyumlu söylendiklerinde hâl eki çoğunlukla düşürülmektedir. Bu durum Türkmen ağzlarının çoğuna mahsus için bir durumdur Mesela: *işe ylgaberse – i:ş(e) ylgý:werse, kime öwredýársiñ – kim(e) örgätäsän, wezire aydyar – wezi:r(e) aydyä(r), maña aydardy – mañ(a) aydarty, ogluna aldy – oglun(a) aldy, törüne okladym – dö:rün(e) oqlodym* (1970, s. 255-256).

Türkmen Türkçesinin ağzlarında yönelme halinin eksiz olarak kullanıldığı durumlar da görülmektedir (Amansariyev, 1970, s. 309; Berdiyev vd., 1970, s. 256; Nartıyev, 2010, s. 144). Amansariyev, “Teke, Gökleñ, Ärsarı, Salır, Sakar, Çeges, Çandır, Eski, Surhı” ağzlarında (Amansariyev, 1970, s. 309), Berdiyev ve arkadaşları ise “Gökleñ, Teke, Ärsarı, Sarık ağzlarında Stavropol ve Karakalpakistan Türkmenlerinde aynı şekilde Batı Yomut ağzında” ağzlarında eksiz kullanımın olduğunu belirtmektedir (1970, s. 256). Bu kullanım genelde belirli yer adlarında görülmektedir. “*po:ýyz Tejen gelip durdy (sal., II, 10); Çürçüri Lewa:w i:nmez, älekge çöle çyqmaz. Halaç gittim. Gy:r at Çandywi:l geliptir (ärs.); Çärjow bardym (çan.); Kerki barsaňyz, göresiz (es.); Aşhawa:t barsam, qadyrda:n do:stlar kã:n (sur.); Sa:ry Ağşawa:t(a) gitti (GD). İlki Da:şkent(e), son Ça:rjow(a) gelýä:(r) (TDAGT). Üç-dö:rt öyli Bayrama:ly göşti (ÄD). Men ba:zar(a) giççek (SD). Ta:şowuz(a) baryp, ga:r gördük (GTG)*” (Amansariyev, 1970, s. 309; Berdiyev vd., 1970, s. 256; Nartıyev, 2010, s. 144).

Eksiz kullanım tarihi metinlerde de görülmektedir (Baylıyev, 1992, s. 96).

-mAK eki ile kullanımı

Ölçünlü Türkmen Türkçesinde yönelme hâli eki -mAk isim-fiil eki üzerine getirildiğinde isim fiil ekinin ünlüsünde uzunluğa sebep olmaktadır. Fakat “*uruşma:ga – wur(u)şmğa, gazma:ga – gázmağa, aqlama:ga – aqlama:ğa, ýuwma:ga – ýuwmağa, ýygma:ga – ýygmağa, alma:ga – almağa, iymä:ge – iymäge*” örneklerinde olduğu gibi Hasar, Änev, Kıraç ağzlarında ve Stavropol Türkmenlerinde uzunluk oluşmamaktadır (Berdiyev vd., 1970, s. 255).

Sonuç

Günümüzde ölçünlü Türkmen Türkçesinde *+ya, +ye/+yä* şeklinde bir yönelme hâli eki bulunmamaktadır. Fakat *Alili (o:voýa, bahaya, depeýe), Nohur (Hiweýä, Bamyýa, geçiýe, gargaýa), Änev, Hasar, Garadaşlı (Ataýa, o:woýa, Durduýa, keçeýe)* nadiren *Çandır (Maryýa, Eškiýe)* ve *Satvropol* Türkmenlerinin ağzlarında *Manış (Çuqqurqa:la:yä)* ağzında görülmektedir. *Manış* ağzında *y* sesinin inceltici etkisinden dolayı kalınlık incelik uyumu gözetmeksizin sadece ince ünlülü “*+ye*” eki kullanılmaktadır.

Bazı dilciler ekin arkaik *+ga, +ge* ekinden çok geç dönemlerde ortaya çıkan bir ek olduğunu düşünmenin yanlış olmayacağını zira ekin eski Türk yazıtlarında görüldüğünü ifade

etmektedir. Ek, Orhun yazıtlarında olduğu gibi Türkmen edebiyatının klasik şairlerinden Mahtumkulu gibi önemli şairlerinin şiirlerinde de görülmektedir. Bu durum Ağızlardaki ekin köklü bir geçmişi olduğunu göstermektedir.

Türkmen Türkçesi üzerine yapılan ilk çalışmalarda da yönelme hâli ek +(y)A şeklinde alınmaktadır. Fakat bu durumun Türkmen Türkçesinin ilk gramerini yazan bazı araştırmacıların yüklem hâlini +(y)I şeklinde verdikleri dikkate alınırsa o dönem Anadolu sahasındaki Türkçe esas alınarak böyle bir hata yaptıkları düşülebilir.

İşaret ve Kısaltmalar

q – Türkmenistan’da hazırlanan eserlerde “кь” ile gösterilen ses

ğ – Türkmenistan’da hazırlanan eserlerde “гъ” ile gösterilen ses

v – sadece Türkmen Türkçesine dair örneklerde düz aralıklı çift dudak ünsüzü

ş – sadece Türkmen Türkçesine dair örneklerde normal (dil-diş ara olmayan) “s” ünsüzü

z – sadece Türkmen Türkçesine dair örneklerde normal (dil-diş ara olmayan) “z” ünsüzü

Kaynaklar

- Alyılmaz, C. (1994). *Orhon yazıtlarının söz dizimi*. Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Amansariyev, C. (1960). *Türkmen dialektolojyasının programması*. Aşkabat.
- Amansariyev, C. (1970). *Türkmen dialektolojyası*. Aşkabat: Türkmenistan Neşiriyatı.
- Argunşah, M. ve Sağol Yüksekova, G. (2015). *Karahanlıca Harezmece, Kıpçakça dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Aşirov, T. (2022) Rusya imparatorluğu döneminde türkmen dilinin öğretimi bağlamında S. Agabekov’un “Uçebnik Tyurkmenskogo Nareçiya” adlı eseri. *Edebiyat Dilbilim Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Dergisi*. Babür, 1, 25-48
- Azimov, P., Amansariyev, C., Sariyev, G., Sopiye, G., Hıdırov, M. N., İbrayimov, A. (1960). *Hâzirkı zaman Türkmen dili*. Aşkabat.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin grameri* (8 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Baskakov, N. A., Garriyeva, B. A., & Hamzayev, M. Y. (1968). *Türkmençe Orsça sözlük*. Moskova: İlimler Akademiyası Magtımğulı Dil ve Edebiyat İnstitutı.
- Baycanov, B. ve Petcikova, M (2014). *Hâzirkı zaman Türkmen dili. morfologiya* (okuw gollanması). Aşkabat.
- Baycanov, B. ve Petcikova, M (2015). *Hâzirkı zaman türkmen dili. Morfologiya* (yokary we orta hünär okuw mekdepleri üçin okuw gollanması). Aşkabat: Türkmen Döwlet Neşiriyat Gullugy.
- Baylyyev, S. (1992). *Türkmen diliniň taryhy grammatikasy*. Aşkabat: Magarif Neşiriyatı.
- Bayramdurdiyev, B. (1965). *Ahalskiy govor tekinskogo dialekta Turkmenskogo yazıka*. (Avt. Ref. Kand. Dis = Adaylık Tezi Özeti/Kısa Tanıtımı). Aşkabat.
- Belyayev, İ. A (1915). *Grammatika Turkmenskago yazıka* (Грамматика Туркменского Языка - Türkmen dilinin grameri). Ashabad (Aşkabat): İ. İ. Aleksandrov Tipografyası.
- Berdıyev, R., Kürenov, S., Şamıradov, K., Arazkulıyev S. (1970). *Türkmen diliniň diyalektleriniň oçreki*. Aşkabat.

- Borcakov, A., Sarihanov, M., Söyegov, M., Hocayev, B., Ärnazarov, S. (2000). *Türkmen diliniň grammatikası*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çarıyarov, B. Ç. (1978) *Türkmen diliniň tarihından derňewler*. II. Tom (2. cilt). Aşkabat: Ilım Neşiryatı.
- Dıykanbay, M. (2022). *Kırgız Türkçesi el kitabı*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Türk lehçeleri grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, M. (2006, Haziran). Türkmen Türkçesinde hareket fiillerinin "istem"e göre değişmesi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 38-50.
- Ergin, M. (2000). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Esenmedova, A. (2010). *Häzirki zaman türkmen dili (Morfologiya)*. Aşkabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- Geldiyev, M. Alparov, G. (1929). *Türkmen diliniň grammatikası (Tyrkmen Diliniň Qrammatıbyqası)* Aşkabat: Tyrkmenistaan Devlet Neşirjaatı.
- Gurbansähedov, G. (1980). *Yartıgulak – Türkmen halk ertkileri*. Aşkabat: Magarif Neşiryatı.
- Hamzayev, M. Y., Altayev, S., Atayev, G., Açilova, G., Mesgudov, V., Meretgeldiyev, A. (1962). *Türkmen diliniň sözlügi*. Aşkabat: Turkmenistan Ilımlar Akademiyası Dil Bilim İnstitutı.
- Hıdırov, M. (1958). *Türkmen Diliniň Tarihından Materiallar (Материалы из Истории Туркменского Языка)*. Aşkabat.
- Hudayguliyev, M. (1992). *Häzirki Zaman Türkmen Dili Fonetika*. Aşkabat: Turan-1.
- Karahan, L. (2011). *Türkçede söz dizimi* (16 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye türkçesinin grameri* (3 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Külekcı, N. (2009). *Osmanlı Türkçesi*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Kyásowa, G., Geldimyradow, A., Durdyýew H. (2015) *Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi. İki tomluk. ı tom a-ž, u tom k-z.* (Baş Red.: Gurbanguly Berdimuhamedow). Magtymguly adyndaky dil we edebiyat instituty. Aşkabat: Ilım.
- Nartıyev. N. (1994). *Türkmen diyalektologiyasınıň Esasları*. Çärcew.
- Nartıyev. N. (2010). *Türkmen diyalektologiyası*. Aşkabat.
- Nurmuhammedov, A. (2013). *Türkmen diliniň grammatikasy morfologiya*. Aşkabat.
- Niyazov, S. (2009). *Türkmen dili*. Aşkabat.
- Sarı, B., Güder, N. (1998). *Türkmencenin grameri (III Sintaksis)*. Ankara: Türk Dünyası Gençleri'nin Mahtumkulu Yayın Birliği.
- Şimkeviç, P. (1899). *Praktičeskoye Rokovodstvo dilya Oznakomleniya s' Nareçiyem' Turkmen' Zakaspiyskoy Oblasti* (практическое руководство для ознакомления с наречіем туркменъ закаспійской области - Hazar ardı Bölgesi Türkmen Lehçesi ile Tanışmak için Pratik Elkitabı). Ashabad (Aşkabat): K. M. Öyedorov Tipografyası.
- Täçmıradov, T., & Çarıyev, M. (1967). *Türkmen edebi diliniň orfoepiyası ve gısaça orfoepik sözlük*. Aşkabat: Ilım Neşiryatı.
- Täçmıradov, T. (2002). *Häzirki zaman türkmen dili fonetika*. Aşkabat: Ilım.
- Veyisov, B. (2008). *Türkmen diliniň tarihi*. Aşkabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- von Gabain, A. (1996). *Eski Türkçenin grameri*. (çeviren: Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.

Extended Abstract

Turkmen Turkish Oghuz phrasal is included in Turkish dialects. Although it has different features from other Turkish dialects in many aspects, some of its features are also different from other Oghuz Turkish dialects. In this study, the state of the dative case suffix, which is another feature of Turkmen Turkish that distinguishes it from other Turkish dialects, has been revealed. When the dative case suffix is added to the words ending with vowels, the y sound is inserted in other Oghuz phrase Turkish dialects such as Turkey Turkish, Azerbaijan Turkish, Gagauz Turkish, while the suffix is added directly without a consonant in the Standard Turkmen Turkish and in the majority of Turkmen dialects. In this study, the use of the dative case suffix in the history of the Turkish language from past to present and its change in the history of the language are mentioned, and its situation in the Turkmen language and history, its use in standard Turkmen Turkish and its use in Turkmen dialects are mentioned. The dative case suffix was rarely used after vowels with the suffixes +ka, +kä in Old Turkish in its historical course; It was used with +a, +e suffixes after consonants and it was used with +ya, +yä or +garu, +gärü suffixes and it was rarely used with +karu, +kärü suffixes. According to an information obtained from another source, it was used as +GARU, +tapa/ (<tap-a), +kodi/ (<kod-ı). In this way, the difference in Turkmen Turkish has been mentioned, starting from its oldest use, its use in today's Turkish dialects, and then its use in Turkmen Turkish. When we look at the historical sources of Turkmen Turkish, it has reached today's use by undergoing changes in its historical course. When the sources are examined, we see that -a, -e, -ga, -ge, -ka, -ke suffixes are mentioned in one source, and -a, -ýe, (-ä), -ga, -ge, -gary, -geri, (-garu, -geru) suffixes are mentioned in a different source while another source reveals the use of the suffix as a/-e, -k, -ga/-ge, -gary/-geri, -ya/ýe, -na/-ne. In this respect, the Turkish language has undergone changes in the historical course of the additional Turkmen Turkish and has reached its current use in the standard Turkmen Turkish. When we look at the standard Turkmen Turkish, we can explain the use of the suffix as follows: The main function of the dative case suffix is to show the direction of the movement in the plane. The dative case can be added to stem root nouns, phrases, singularity and plurality of noun words, and their possessive suffixes. It tells to whom, to what, where the movement is directed, and for what purpose. Dative case suffix in a sentence answers the questions that is directed to verb. These questions include to whom, nämä (to what), nirä (where), kim için (for whom), nämä için (for what), nähili maksat bilen (for what purpose), näçä (how much), näçe vagtda (how long), and haçana (when).

In Turkmen Turkish, the dative case is formed in two ways:

1. With +a, +e directional case and +k direction-side suffix.
2. When the dative case suffix is added to the noun phrases without any suffix, not in the literary language, but rather in the dialects, it is also shown as +na, +ne in the sources because the pronoun n is inserted. In this context, the situation of additional words (depending on ending with a vowel or a consonant letter, etc.) is also included in the study in detail.

One of the most important points of the study is to add +a, +e dative case suffixes to words ending with vowels in Turkmen Turkish. Unlike other Oghuz Turkish dialects, Turkmen Turkish does not include y or any consonants while adding the dative case suffix to words ending with a vowel. The suffix is added directly to the word and causes an indirect (secondary) length. Therefore, it is shown as long +a:, +ä: suffixes in the sources but this length appears after the addition.

In the study, information about the functions of the appendix is also given. In this context, nouns in the form of additional dative case suffixes are intransitive but when they are used with verbs that shows moving from one place to another, they show the direction of the object or destination to which the object is headed. When connected to other intransitive verbs, the dative case describes the location of the action, the place of the situation that is not related to heading, the metaphorical meaningful aspect and etc. If the dative case suffix is used with intransitive verbs, it does not show direction-side, even if it answers to the question of where. In addition, when used in the function of the preposition "for" of the dative case suffix, when connected to some transitive verbs; it describes the person, the collective intended by the thought expressed in the object and it describes who or what the resulting action is made for. As another function, adjective verbs with possessive suffix and dative case suffix show the reason when they are attached to some verbs. It shows what caused the action to take place and shows some degree of relationship to the object. It indicates the situation directly exposed, indicates that the object of the movement is constantly propagated by something, etc.

As a result, there is no dative case suffix such as +ya, +ye/+ya in Standard Turkmen Turkish today. But it is seen in some Turkmen dialects. Some linguists state that it would not be wrong to think that the suffix is a suffix that appeared much later than the archaic +ga, +ge suffix, because it is seen in old Turkish inscriptions. The appendix is also seen in the poems of important poets such as Mahtumkulu, one of the classical poets of Turkmen literature, as in the Orhun inscriptions. This shows that suffix in dialects has a deep-rooted history. In the first studies on Turkmen Turkish, the dative case suffix is taken as suffix +(y)A. However, considering that some researchers who wrote the first grammar of Turkmen Turkish had described the dative case suffix as +(y)I, it can be thought that they made such a mistake due to the influence of Ottoman Turkish in the Anatolian field.